

REF' OLGUSU AÇISINDAN SÂLİM VE NÂFİ'İN İTTİFAK EDEMEDİĞİ HADİSLER*

Serdar Murat GÜRSES**

Öz

Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre'den sonra en fazla hadis rivayet eden sahâbîdir. Hiç şüphesiz İbn Ömer'in bu rivayetlerinin bize kadar ulaşmasında oğlu Sâlim (ö. 106/725) ve azatlısı Nâfi'in (ö. 117/735) payı büyüktür. Uzun süre İbn Ömer'le birlikte yaşayan bu iki râvi, birçok hadisin Hz. Peygamber'e nispetinde ittifak etse de beş hadisin Rasûlullah'a nisbetinde ihtilaf etmiştir. İlk bakışta sahabeye ait sözlerin hata ile Hz. Peygamber'e izafesini çağrıştıran bu rivayetlerin incelenmesi zaruridir. Bu araştırmada Sâlim ve Nâfi'in Rasûlullah'a nispetinde ihtilaf ettiği beş rivayet ref' olgusu açısından incelenecektir. Sâlim veya Nâfi'den hem mevkûf hem de merfû olarak gelen rivayetler ise araştırmamızın konusuna dâhil değildir.

Anahtar Kelimeler: Sâlim, Nâfi', Ref', Merfû, Mevkûf.

THE HADITHS ON WHICH SALIM AND NAFI DIDN'T AGREE IN TERMS OF RAF PHENOMENON

Abstract

Abdullah b. Umer is the companion who transmitted the highest number of hadiths after Abu Hureyre. Doubtlessly, his son Salim (d. 106/725) and freed slave Nafi (d. 117/735) had a great role in transmission of Ibn Umer's narrations to us. Although these two transmitters agreed on most of the hadiths, they disagreed on five hadiths. It is necessary to examine

---

* Geliş Tarihi / Received Date : 29.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date : 09.11.2018

** Dr. Serdar Murat Gürses, Elazığ Harput Diyanet Eğitim Merkezi Müdürlüğü,
smuratgurses@hotmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-4526-3691

these narrations which seem to be mistakenly attributed to the prophet rather than the companions. In this study, five narrations on which Salim and Nafi disagreed were examined in terms of raf phenomenon. The narrations transmitted by Salim or Nafi as mavkuf or marfû weren't within the scope of the study.

Keywords: Salim, Nafi, Raf, Marfu, Mavkuf.

Giriş

Ref', hata veya kasıtlı bir şekilde mevkûf veya maktû bir rivayetin Hz. Peygamber'e izafe edilmesidir.¹ Muhaddisler, ilk dönemlerden itibaren mevkûf ve maktû rivayetlerin Hz. Peygamber'e izafe edildiğinin farkına varmışlar, hadisleri ref' eden râvileri ise cerh etmişlerdir. Müsteşrikler ise mevkûf rivayetin önce, merfû rivayetin sonra olması halinde genellikle ref' teorisini kullanmaktadırlar.² Özellikle Schacht bir rivayetin mevkûf tarikinin olmasını, rivayetin ref' edildiğinin delili olarak görmektedir.³

Araştırmamızın konusunu teşkil eden râvilerden Sâlim, Abdullah b. Ömer'in oğlu, Nâfi' ise azatlısıdır. Uzun süre İbn Ömer'e eşlik eden Sâlim ve Nâfi'in İbn Ömer'in rivayetlerinin bizlere ulaşmasında büyük katkıları olmuştur. Ülkemizde Sâlim ve Nâfi'in ilmi şahsiyetleriyle ilgili birçok araştırma yapılmıştır.⁴ Fakat Sâlim ve Nâfi'in ittifak edemedikleri hadisler müstakil olarak araştırılmamıştır. İşaret edilen boşluğu doldurmak üzere hazırlanan bu araştırma, Sâlim ve Nâfi'in ittifak edemediği hadisleri ortaya koymayı hedeflemektedir. Nâfi'in mevkûf, Sâlim'in ise merfû olarak rivayet ettiği bu

¹ Yusuf Suiçmez, *Sahâbe ve Tabiîn Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 15.

² Müsteşriklerin hadislerin geriye doğru büyüme teorisi hakkında detaylı bilgi için bkz. Rahile Yılmaz, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivayetler* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 249- 298; Goldziler, *Muslim Studies* (Orijinal adı: Muhammedanische Studien), (çev. C. R. Barber, S. M. Stern, George Allen), London: 1971, 2, 19; Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, (Oxford: 1975), 191; Juynboll, G.H. A, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (Çev. Salih Özer), (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 203; A.Mlf, *Makaleler*, (Derleyip çeviren: Mustafa Ertürk), (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 115-116; Suiçmez, *Sahâbe ve Tabiîn Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, 95, 141.

³ Yılmaz, *Modern Hadis Tartışmaları*, 276; Schacht, *Origins*, 140-149.

⁴ Halis Aydemir, *Rivayetlerin Olasılığı Teorisi Işığında Nâfi' Mevlâ İbn Ömer*, (Bursa: Emin Yayınları, 2008); G.H.A. Juynboll, "İbn Ömer'in Azadlı Kölesi ve Onun Hadis Literatüründeki Yeri", *İsnad Analiz Yöntemleri*, (Derleyip çeviren: Salih Özer), (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005); Ömer Faruk Akpınar, "G.H.A. Juynboll'ün Nâfi' Hakkındaki İddialarına H. Motzki'nin Verdiği Yanıtın Değerlendirilmesi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13/3, (2013); Yunus Emre Gördük, "Mevâlî Tabiîlerin Fıkhi Ayetlere Yaklaşımı (Nâfi' Mevlâ İbn Ömer" Örneği)", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1/1, (2017), 242/269.

hadislerde ref' olgusunun olup olmadığını ortaya çıkarmak ise bu araştırmanın bir diğer hedefidir.

1. SÂLİM B. ABDİLLÂH B. ÖMER(ö. 106/725)

Tam adı Ebû Ömer Sâlim b. Abdillâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureşî el-Adevî el-Medenî olan Sâlim, Hz. Ömer'in torunudur. Kaynaklarda genellikle sika olarak kabul edilmiştir.⁵ Babası Abdullah gibi zühd hayatını tercih eden Sâlim, siyasetten uzak durmuştur. Kısa süreli birkaç yolculuk dışında Medine'den ayrılmamıştır. Babası hayatta iken fetva vermeye başlayan Sâlim, Medine'nin bu sahada en önde gelen simalarından biri olmuştur. Sâlim'in vefat tarihi hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak Halife Hişâm b. Abdilmelik'in hilâfeti boyunca yaptığı tek hac yolculuğu sırasında onu ziyaret ettiği ve hac dönüşünde Medine'de cenaze namazını kıldırıldığı dikkate alındığında Sâlim'in 106/725 yılında öldüğü söylenebilir.⁶

2. NÂFİ' MEVLÂ İBN ÖMER (ö. 117/735)

Tam adı Ebû Abdillâh Nâfi' b. Hürmüz el-Kureşî el-Adevî el-Medenî olup Abdullah b. Ömer'in azatlı kölesidir. Fars veya Berberî asıllı olduğuna dair rivayetler vardır. Horasan, Nişâbur, Deylem, Tâlekân, Kâbil gibi şehirlerden birinin fethi sırasında küçük yaşta esir edilmiş, ganimet taksiminde Abdullah b. Ömer'in hissesine düşmüştür. Abdullah b. Ömer tarafından azat edilen Nâfi', otuz yıldan fazla bir süre Abdullah b. Ömer'in yanında kalmıştır. Arap olmaması sebebiyle telaffuzu bozuk olan Nâfi', 117/735 yılında vefat etmiştir. Nâfi'in hadis rivayetindeki bazı uygulamaları sonraki dönemlerde rivayet usulleri olarak benimsenmiştir.⁷

3. REF' AÇISINDAN İTTİFAK EDİLMEYEN RİVAYETLER

Sâlim ve Nâfi'in ittifak edemediği hadisler, ilk dönemlerden itibaren muhaddislerin dikkatini çekmiştir. Nâfi'in mevkûf, Sâlim'in merfû olarak

⁵Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975), 4, 305; Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, (Medine: Mektebetü't-Dâr, 1985), 1, 383.

⁶Eyyüp Said Kaya, "Sâlim b. Abdullah b. Ömer" *DİA*, (İstanbul: 2009), 36, 47. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Men' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut, Dâru's-Sâdır, Beyrut, ts), 5, 195-200; Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,1980), 10, 145-154.

⁷İbrahim Hatiboğlu, "Nâfi" *DİA*, (İstanbul: 2006), 32, 285; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târihü'l-kebîr*, (Haydarabat: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts), 8, 85; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, (Beyrut: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1952), 8, 451-452; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29, 297-306.

naklettiği hadislerin sayısı Ebû Dâvûd'a göre dörtken⁸; İbn Abdilber'e göre üçtür.⁹ Bizim tespitlerimize göre Nâfi'in mevkûf olarak rivayet ettiği beş hadisi Sâlim merfû tarzda nakletmiştir.

3.1. Birinci Rivayet

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği hadislerden biri sebze ve meyvelerin zekâtıyla ilgilidir. Konuyla ilgili hadis, Sâlim tarafından merfû olarak rivayet edilmişken; Nâfi' aynı hadisi mevkûf olarak nakletmiştir.¹⁰

3.1.1. Nâfi'den Mervî Rivayet

Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın (ö. 211/826-27) > İbn Cüreyc (ö. 150/767) > Musa b. Ukbe (ö. 141/758) > Nâfi' > İbn Ömer tarikiyle naklettiğine göre İbn Ömer şöyle demiştir: “Yağmur, kuyu ve nehir suyuyla sulanan hurma, üzüm gibi meyvelerin; buğday arpa gibi ekinlerin zekâtı, onda birdir. Açılan kanallar vasıtasıyla sulanan meyve ve ekinlerin zekâtı ise, yirmide birdir.” Hz. Peygamber, Yemen'de bulunan Hâris b. Abdi Külâl'e yazdığı mektupta kuyu ve yağmur suyuyla sulanan sebze ve meyvelerin zekâtını onda bir; ark açılarak sulananların zekâtını ise yirmide bir olarak beyan etmiştir.¹¹

Aynı rivayeti İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) ve Beyhakî (ö. 458/1066), İbn Cüreyc'den Muhammed b. Bekir kanalıyla nakletmişlerdir. İbn Ebî Şeybe'nin bu rivayeti çok küçük lafız farklılıkları olmakla birlikte Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın rivayetiyle aynıdır. Fakat Abdurrezzâk b. Hemmâm rivayetinde İbn Cüreyc'den mürsel bir şekilde Hz. Peygamber'e nispet edilen mektup, İbn Ebî Şeybe tarihinde İbn Ömer'in sözünün devamı olarak Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir.¹²

Dârekutnî (ö. 385/995) Hz. Peygamber'in Hâris'e yazdığı mektubu İbrâhim b. Hammâd > Ali b. Müslim > Muhammed b. Bekir > İbn Cüreyc > Nâfi'

⁸ Ebû Dâvûd, Buyû', 44.

⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaata' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, nşr. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkabîr, (Beyrut: Müessesetü Kurtuba, 1387), 13, 282.

¹⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethü'l-bârî Şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 3, 349.

¹¹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, nşr. Habîbürramân el-A'zamî, (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403), 4, 135.

¹² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhim el-Absî el-Kûfi, *Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, (Beyrut: Dâru'l-Kible, 2004), 3, 145; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4, 218.

> İbn Ömer kanalıyla benzer lafızlarla aktarmıştır.¹³ Ebû Nuaym İsfahânî (ö. 430/1038) ise bu mektubun başka bir senedini vermiştir.¹⁴

Dârekutnî, Abdurrezzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe'nin İbn Ömer'e nispetle mevkûf olarak verdiği rivayeti Hz. Ömer'e nispetle mevkûf olarak nakletmiştir. Rivayetin senedi Ebû Bekir > Abdurrahman b. Bişr > Abdurrezzâk > Ubeydullah > Nâfi' > İbn Ömer > Ömer şeklindedir. Rivayete göre Hz. Ömer, "Yağmur, nehir, kuyu suyuyla sulananların zekâtı, onda bir, emekle sulanan ürünlerin zekâtı, yirmide birdir." demiştir.¹⁵ Görüldüğü gibi sebze ve meyvelerin zekât oranlarını belirleyen Nâfi' rivayetinde bilgi bazen İbn Ömer'e bazen de Hz. Ömer'e nispetle mevkûftur.

Bezzâr'ın (ö. 292/905) Hilâl b. Bişr (ö. 246/261) > Muhammed b. Hâlid b. Asme (ö. ?) > Abdullah b. Ömer (b. Hafs b. Âsım b. Ömer ö. 171/787) > Nâfi' > İbn Ömer kanalıyla naklettiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Yağmur suyuyla sulanan bitkilerin zekâtı onda bir, emek ve masraf harcanarak sulanan bitkilerin zekâtı ise yirmide bir oranındadır."¹⁶ Bezzâr'ın bu rivayetinde ise hadis Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir.

Ebû Avâne (ö. 316/929) aynı hadisi Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer'den Muhammed Sâlih el-Bağdâdî > Ebû Huzeyfe kanalıyla nakletmiştir. Rivayetin Bezzâr rivayetinden tek farkı Bezzâr'ın kullandığı "بالدوالي" (emek ve ücret ile sulanan) yerine yaklaşık olarak aynı manaya gelen "بالنضح" lafzının kullanılmasıdır.¹⁷

Görüldüğü gibi daha önceki kaynaklarda mevkûf olarak Nâfi'den nakledilen bilgi, Bezzâr ve Ebû Avâne tarafından merfû olarak nakledilmiştir. Burada iki durum söz konusu olabilir. Ya Nâfi', İbn Ömer'den aldığı bilgiyi zaman zaman merfû, zaman zaman da mevkûf olarak nakletmiştir ya da Nâfi' sonrası dönemde rivayet üzerinde râvi tasarrufu meydana gelmiştir. Rivayeti Nâfi'den nakleden Abdullah b. Ömer b. Hafs b. Âsım b. Ömer'in senede râvi eklemeyerek sika râvilere muhalefet etmesi sebebiyle zayıf bir râvi olması ref

¹³Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, nşr. Abdullah Hâşim Yemânî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966), 2, 130.

¹⁴ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yusuf el-Gazâlî, (Riyad: Dâru'l-Vatan lî'n-Neşr, 1998), 2, 811.

¹⁵ Dârekutnî, *Sünen*, II, 130.

¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *Müsned*, nşr. Mahfûzurrahmân Feyzullah, Âdil b. Sa'd, Abdilhâlik eş-Şafî, (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009), 12, 229.

¹⁷ Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.) 2, 162.

olgusunu akla getirmektedir.¹⁸ Fakat İbn Ömer'in Hz. Peygamber'in yazdığı bitkilerin zekatını tayin eden mektuptan haberdar olması sebebiyle Nâfi'in bu bilgiyi merfû formunda nakletmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

3.1.2. Sâlim'den Mervî Rivayet

Bitkilerin zekâtıyla ilgili Nâfi' kanalıyla gelen hadisleri bu şekilde verdikten sonra aynı konuda İbn Ömer'in oğlu Sâlim kanalıyla gelen hadislere geçebiliriz.

Buhârî'nin Saîd b. Hakem b. Ebû Meryem (ö. 224/838) > Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî (ö. 197/812) > Yunus b. Yezîd (ö. 160/777) > Zührî (ö. 124/742) > Sâlim b. Abdullah b. Ömer > İbn Ömer tarikiyle nakline göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: *"Yağmur, nehir ve kuyu sularıyla sulanan bitkilerin zekâtı onda bir; kova veya develerle sulananların zekâtı ise, yirmide birdir."*¹⁹

İbn Mâce mezkûr hadisi Harun b. Saîd b. el-Heyssem el-Eylî (ö. 253/867) vasıtasıyla Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Kuraşî'den nakletmiştir. Hadisin aslı Buhârî'nin rivayeti ile aynıdır.²⁰ İbn Mâce'nin rivayeti, manaya etki etmeyecek birkaç küçük değişiklikle dışında Buhârî'nin rivayetiyle aynıdır. Mezkur rivayet, Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) tarafından aynı senet ve lafızlarla nakledilmiştir.²¹

Aynı hadisi Tirmizî (ö. 279/892), Ahmed b. Hasen (ö. 250/865) > Saîd b. el-Hakem b. Ebû Meryem > Abdullah b. Vehb (ö. 197/812) kanalıyla Zührî'den nakletmiştir. Hadisin senedinin aslı Ebû Dâvûd tarikiyle aynı olup lafzı, manaya tesir etmeyen küçük farklılıklar dışında Ebû Dâvûd tariki gibidir.²²

İbn Ömer'in Hz. Peygamber'den naklettiği mezkûr hadisi İbn Hibbân (ö. 354/965) Muhammed b. el-Hasan b. Kuteybe > Harmele b. Yahya (ö. 243/857) kanalıyla Abdullah b. Vehb'den nakletmiştir. Senedin aslı diğer senetle aynıdır.²³

Görüldüğü gibi Sâlim'den nakledilen hadiste İbn Ömer hadisi Hz. Peygamber'e izafe etmiştir.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, 329; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî *Takrîbü't-tehzîb*, (Beirut: Dâru'l-Âsime, ts.), 528.

¹⁹ Buhârî, *Zekât*, 56.

²⁰ İbn Mâce, *Zekât*, 17.

²¹ Ebû Dâvûd, *Zekât*, 11.

²² Tirmizî, *Zekât*, 14.

²³ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, nşr. Şuayb Arnavud, (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.) 8, 80. Hadis benzer bir sened ve lafızlarla İbn Huzeyme tarafından da rivayet edilmiştir. bkz. Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *Sahîh*, nşr. Mustafa A'zamî, (Beirut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1970), 4, 37.

Bitkilerin zekâtıyla ilgili Nâfi'den mervî rivayetler üç farklı şekildedir. Bunlardan ilki İbn Ömer'e izafe edilmiş bir şekilde mevkûf; diğeri Hz. Ömer'e nispetle mevkûftur. Üçüncüsü ise İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'e izafe edilmiştir. Nâfi'den gelen rivayetlerde üzerinde durulan bir diğere husus ise Hz. Peygamber'in Yemen'de bulunan Hâris b. Abdi Külâl'e yazdığı mektuptur. Bu mektupta bitkilerin zekâtıyla ilgili bilgi, Hz. Peygamber tarafından Yemendeki Hâris'e iletilmiştir. Üstelik Dârekutnî Hz. Peygamber tarafından yazılan bu mektubu senesinde Nâfi'inde bulunduğu farklı bir tarikle vermiştir. Rivayet erken dönem kaynakları arasında sayılabilecek Abdurrezzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe'nin kitaplarında İbn Ömer'e nispetle mevkûftur. Fakat her iki kaynaktan da İbn Ömer'in mevkûf rivayetinden hemen sonra Hz. Peygamber'in yazdığı mektuptan bahsedilmiştir. Bu mektup, Abdurrezzâk tarafından İbn Cüreyc'den mürsel olarak nakledilmişken; İbn Ebî Şeybe rivayetinde İbn Ömer'in sözünün devamı olarak, Hz. Peygamber'e nispet edilmiştir.

Dârekutnî ise mektubun senedini İbn Cüreyc > Nâfi' > İbn Ömer tarikiyle vermiştir. Şu halde konuyla ilgili rivayetleri ilk nakleden Abdurrezzâk b. Hemmâm'a göre bitkilerin zekâtıyla ilgili Nâfi' rivayeti Hz. Peygamber'e nispet edilmiş bir şekilde merfûdur. Fakat İbn Ömer Hz. Peygamber'den öğrendiği bu bilgiyi zaman zaman tekrar etmiş, Nâfi' ise bu konudaki rivayeti zaman zaman İbn Ömer'e nispetle mevkûf; zaman zaman ise Hz. Peygamber'e nispetle merfû olarak nakletmiştir. Ayrıca bu yorumu destekler mahiyette Nâfi', İbn Ömer'in yağmur suyuyla sulanan bitkiler için onda bir; emek ile sulananlar için yirmide bir oranıyla zekât verilmesi gerektiğine dair fetvasını da nakletmiştir.²⁴

Konuyla ilgili hadislerde göze çarpan bir diğere konu ise, Bezzâr ve Ebû Avâne'nin rivayetleri hariç Nâfi' kanalıyla gelen mevkûf rivayetlerin, sonraki kaynaklarda da mevkûf olarak kalması, merfûya geçişin söz konusu olmamasıdır. Sâlim ise konuyla ilgili hadisleri merfû olarak nakletmiştir. Muhtemelen Sâlim, ya bu hadisi İbn Ömer'den doğrudan merfû olarak işitmiş ya da Nâfi'in bahsettiği Hz. Peygamber'in yazdığı mektupla ilgili rivayete binaen konuyla ilgili hadisi merfû olarak nakletmiştir. Ayrıca sebze ve meyvelerin zekât oranlarını belirleyen rivayet, ilk dönem kaynakları arasında sayılan imam Mâlik'in *Muwatta'*ında Busr b. Saîd'den; Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde ise Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali'den (ö. 148/765) mürsel olarak nakledilmiştir. Şeybânî ise *el-Asl*'da rivayeti belağ tarikiyle Hz.

²⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 3, 146.

Peygamber'den nakletmiştir.²⁵ Daha önceden de vurgulandığı gibi erken dönem kaynakları arasında sayılan Abdurrezzâk'ın rivayetinde Hz. Peygamber'in bitkilerin zekâtını belirleyen bir mektup yazdığından bahsedilmesi, bilginin Hz. Peygamber kaynaklı olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

3.2. İkinci Rivayet

Sâlim ve Nâfi'in ittifak edemediği ikinci hadis, malı olan kölenin satımıyla ilgilidir.

3.2.1. Nâfi'den Mervî Rivayet

İmam Mâlik'in Yahyâ > Mâlik > Nâfi' > Abdullah b. Ömer > Hz. Ömer tarihiyle nakline göre Hz. Ömer, "Kim malı olan bir köleyi satarsa kölenin malı alıcı şart koşmadığı müddetçe satıcıya aittir." demiştir.²⁶ Görüldüğü gibi rivayet, Hz. Ömer'e nispetle mevkûftur.

Aynı rivayet Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'inde Abdurrezzâk > Abdullah b. Ömer > kanalıyla Nâfi'den nakledilmiştir. Senedin aslı ile rivayetin metni, çok küçük değişiklikler hariç Muvatta' ile aynıdır.²⁷ Buhârî ise rivayeti İbn Ebî Muleyke > Nâfi' > İbn Ömer kanalıyla mevkûf olarak nakletmiştir. Rivayette hurma satımı zikredilmiş, buğday ve kölenin de İbn Ömer tarafından aynı hüküm altında zikredildiği vurgulanmıştır.²⁸

Rivayet Nesâî tarafından Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854) > Leys b. Sa'd > Nâfi' > İbn Ömer tarihiyle de nakledilmiştir. Bu tarihte Hz. Ömer, malı olan köle satılırsa alıcı şart koşmadığı müddetçe malın satıcıya ait olduğuna hükmetmiştir.²⁹ Bu rivayette de olay Hz. Peygamber'e izafe edilmemiş, Hz. Ömer'in verdiği bir hüküm şeklinde Nâfi' > İbn Ömer vasıtasıyla mevkûf olarak nakledilmiştir. Nesâî Hz. Ömer'in bu hükmünü Nâfi' > İbn Ömer vasıtasıyla başka senetlerle de vermiştir.³⁰

Konuyla bağlantılı bir diğer hadis ise aşılandıktan sonra satılan hurma ile ilgilidir. Hurma ile ilgili hadis ise Mâlik tarafından Nâfi' > İbn Ömer kanalıyla

²⁵ Mâlik, *Muvatta'*, Zekât, 33; Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, IV, 133; Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 2, 130.

²⁶ Mâlik, *Muvatta'*, Buyû', 2. Bu rivayet *Muvatta'*'ın Şeybânî nüshasında da aynı sened ve lafızlarla rivayet edilmiştir. Bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî *Muvatta'*, (*et-Ta'likü'l-mümecced*'le birlikte) (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1991), 3, 2007.

²⁷ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 8, 136.

²⁸ Buhârî, *Buyû'*, 90.

²⁹ Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Mâ Kazefehü'l-Bahr, 26.

³⁰ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Mâ Kazefehü'l-Bahr, 26.

merfû bir şekilde de rivayet edilmiştir. Mâlik'in rivayetine göre Hz. Peygamber "Aşılalıktan sonra satılan hurmanın meyvesi, alıcı şart koşmadığı müddetçe satıcıya aittir." demiştir.³¹ Buhârî ve Müslim, rivayeti aynı senet ve benzer lafızlarla nakletmiştir.³² Rivayetlere dikkat edilirse Nâfi' hurma satımı ile ilgili konuyu Hz. Peygamber'e izafe ederek rivayet etmiştir.

Nâfi'den genellikle ayrı ayrı rivayet edilen bu hususlar tek bir hadiste birlikte de rivayet edilmiştir. Nesâî'nin Hilâl b. Alâ b. Hilâl (ö. 280/893) > Alâ b. Hilâl (ö. 215/830) > Muhammed b. Seleme (ö. 191/806) > Muhammed b. İshâk b. Yesâr (ö. 150/768) > Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Ömer > Rasûlullâh tarikiyle naklettiği hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Aşılalıktan sonra satılan hurmanın meyvesi, alıcı şart koşmadığı müddetçe satıcıya aittir. Malı olan bir köle satılırsa kölenin malı alıcı şart koşmadığı müddetçe satıcıya aittir."³³

Görüldüğü gibi bu son rivayette bilgi Hz. Peygamber'e izafe edilerek merfû olarak nakledilmiştir. Ayrıca bu son rivayette malı olan köle ile aşılalıktan sonra satılan hurmanın satımı birlikte zikredilmiştir. Beyhakî bu duruma dikkat çekmiş, Hz. Ali, Ubâde ve Câbir'den mervî her iki konuyu birlikte ele alan rivayetlerin ise senedinde hem Sâlim'in hem de Nâfi'in olmadığını belirtmiştir.³⁴ Abdurrezzâk b. Hemmâm köle ve hurma konusundaki her iki hadisi birlikte ele alan bir hadisi Ma'mer > Matar el-Varrâk > İkrime b. Hâlid > İbn Ömer > Hz. Peygamber senediyle nakletmiştir.³⁵ Tirmizî ise, İkrime b. Halid'in merfû tarzındaki bu rivayetinden bahsetmiş, fakat senedini vermemiştir.³⁶

Taberânî (ö. 360/971) ise hem köle hem de hurmanın birlikte zikredildiği rivayeti İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'e izafe ederek merfû olarak başka bir tarikle nakletmiştir. Rivayetin senedi Ahmed b. Züheyr (ö. 279/8929 > Muhammed b. Ahmed b. Zeyd (ö. ?) > Amr b. Âsım b. Ubeydullah (ö. 213/828) > Şu'be > Abdullah b. Dînâr (ö. 127/744) İbn Ömer şeklindedir. Taberânî hadisi yukardaki lafızlara benzer şekilde naklettikten sonra Amr b. Âsım'ın bu hadisi

³¹ Mâlik, *Muvatta'*, Buyû', 10.

³² Buhârî, Buyû', 90; Müslim, Buyû', 77; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb Arnavud, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 9, 224.

³³ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Mâ Kazefehü'l-Bahr, 26.

³⁴ Beyhakî, *es-Sünenü's-süğrâ*, (*el-Minnetü'l-Kübrâ* ile beraber) (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001), 5, 141. Hz. Ali, Ubâde ve Câbir'den mervî hadislerin senedi için bkz. İbn Mâce, *Ticârât*, 31; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5, 325-326.

³⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 7, 135.

³⁶ Tirmizî, Buyû', 25.

Şu'be'den naklederken teferrüt ettiğini fakat Amr'ın sika bir râvi olduğunu vurgulamıştır.³⁷

İbn Mâce ise aynı hadisi, Muhammed b. el-Velîd (ö. 250/864) > Muhammed b. Ca'fer (ö. 293/905) > Şu'be > Abdirabbih b. Saîd (ö. 139/756) > Nâfi' > İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'e izafe etmiştir.³⁸ Görüldüğü gibi hurma ve köle satımının her ikisini birden ele alan İbn Mâce rivayeti Nâfi' > İbn Ömer vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Biz köle ile ilgili rivayetlerin mevkûf; hurma ile ilgili rivayetlerin ise Nâfi'den merfû tarzda rivayet edildiğini daha önceden vurgulamıştık. Şu'be bu duruma dikkat çekmiş, rivayetin râvisi Abdurabbih b. Sa'd'a bu konuyu şöyle sormuştur: "*Eyyûb es-Sehtiyânî, Nâfi'in hurma konusundaki rivayetini Hz. Peygamber'den merfû, köle konusundakini ise Hz. Ömer'den mevkûf şekilde naklediyor.*" Abdirabbih b. Saîd ise her iki rivayetinde Hz. Peygamber'den merfû şeklinde olduğu konusunda şüphe etmediğini belirtmiştir.³⁹ Her iki konunun da merfû olduğunda şüphe etmeyen Abdirabbih b. Saîd ise Nâfi'in öğrencisidir. Muhtemeldir ki o, her iki rivayeti de hocasından almıştır.

Beyhakî'ye göre Nâfi', hurma hadisinin Hz. Peygamber'e izafeten merfû; köle rivayetini ise mevkûf ve merfû şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁰ Ebû Dâvûd ve Tirmizî ise Sâlim'in hurma ve köle hadisini beraber bir şekilde Hz. Peygamber'e izafe ederek merfû bir şekilde naklettiğini, Nâfi'in ise hurma hadisini merfû, köle hadisini ise mevkûf olarak rivayet ettiğini belirtmiştir.⁴¹ Buhârî, Sâlim'den her iki konuyu birlikte veren merfû rivayeti naklettikten sonra Nâfi'in köleyle ilgili hadisi Hz. Ömer'den mevkûf olarak naklettiğini belirtmiştir.⁴² Sonuç olarak Nâfi'den merfû hurma ile ilgili merfû rivayetler ve köle ile ilgili mevkûf rivayetler, muhaddisler tarafından sahîh olarak kabul edilmiştir. Her iki konuyu birlikte ele alan Nesâî'nin naklettiği rivayet ise sahîh olarak görülmemiştir. Konuyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer konu ise, *Muvatta'* da mevkûf ve merfû olan rivayetlerin daha sonraki dönemlere ait diğer hadis kitaplarında da olduğu şekliyle kalmasıdır.

³⁷Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415), 2, 299. Beyhakî rivayetinin başka bir senedini nakletmiş, munkatî' hükmü vermiştir. Bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5, 325.

³⁸İbn Mâce, *Ticârât*, 31.

³⁹Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5, 325.

⁴⁰Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5, 298.

⁴¹Ebü Dâvûd, *Buyû'*, 43; Tirmizî, *Buyû'*, 25.

⁴²Buhârî, *Müsâkât*, 17.

İbn Abdilber Nâfi'den gelen köle ile ilgili rivayetin mevkûf olduğu kanaatindedir. Ona göre Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber şeklinde gelen rivayetler sahîh değildir. Çünkü Mâlik ve Ubeydullah b. Ömer (ö. 100/719) gibi hadis hafızları bu rivayeti Hz. Ömer'e nispetle mevkûf olarak rivayet etmişlerdir. Ona göre köle ve hurma ile ilgili gelen rivayette de durum aynıdır. Ubeydullah b. Ömer > Nâfi' > İbn Ömer kanalıyla gelen rivayette önce hurma ile ilgili bölüm Hz. Peygamber'e nispetle merfû olarak nakledilmiş, hemen peşinden köle ile ilgili bölüm Hz. Ömer'e nispetle mevkûf olarak zikredilmiştir. İbn Ömer'in Abdullah ve Ubeydullah isimli çocukları her iki rivayeti bu şekilde nakletmişlerdir.⁴³

İbn Abdilber, köle ilgili Nâfi' rivayetinin mevkûf olduğunu net bir dille ifade etse de rivayeti Nâfi'den nakleden Abdurabbih b. Saîd (ö. 139/756), hadisin merfû olduğundan hiçbir şüphesi olmadığını belirtmiştir. Abdurabbih b. Saîd de sika bir râvidir.⁴⁴ Şu halde muhtemelen İbn Ömer hadiseyi hem Rasûlullah'tan hem de babasından işitmiştir. Rivayeti zaman zaman babasına nispetle mevkûf, zaman zaman da Rasûlullah'a nispetle merfû şekilde nakletmiştir. Her iki konuyu birlikte ele alan ve içerisinde Nâfi'in olmadığı rivayetlerin erken dönem kaynaklarından Abdurrezzâk'ın Musannef'inde bulunması rivayetin Hz. Peygamber'den gelme ihtimalini güçlendirmektedir.

3.2.2. Sâlim'den Mervî Rivayet

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Sâlim'in konuyla ilgili rivayeti nispeten erken dönem kaynağı sayılabilecek Abdurrezzâk b. Hemmâm tarafından nakledilmiştir. Hadisin senedi, Ma'mer > Zührî > Sâlim > İbn Ömer > Hz. Peygamber şeklindedir. Hadiste hurma ile köle konusu birlikte zikredilmiştir.⁴⁵ İbn Ebî Şeybe'nin rivayetinde hadisi Zührî'den Süfyân b. Uyeyne⁴⁶; Buhârî'nin rivayetinde ise Leys rivayet etmiştir.⁴⁷ Müslim hadisi Leys'ten Yahya b. Yahya ve Muhammed b. Rumh kanalıyla nakletmişken⁴⁸ Tirmizî, Kuteybe'den nakletmiştir.⁴⁹

Nesâî'nin Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem (ö. 268) > Eşheb b. Abdulazîz (ö. 204) > Leys (b. Sa'd) (ö. 175) > Ubeydullah b. Ebû Ca'fer (ö. 132) Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber tarikiyle nakline göre Hz. Peygamber şöyle

⁴³ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 8, 284.

⁴⁴ Buhârî, *et-Târîhü'l-kebir*, 6, 76; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5, 131; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 16, 476.

⁴⁵ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 8, 135.

⁴⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 7, 112.

⁴⁷ Buhârî, *Müsâkât*, 17.

⁴⁸ Müslim, *Buyû'*, 80.

⁴⁹ Tirmizî, *Buyû'*, 25.

demıştır: “Kim malı olan bir köleyi hürleştirirse mal, efendi şart koşmadığı müddetçe köleye aittir.⁵⁰ Görüldüğü gibi Nesâî'nin naklettiği bu hadis kölenin azadıyla ilgili olduğu için bizim konumuzla alakası yoktur.”⁵¹

Nakledilen rivayetlerden de anlaşılacağı gibi Sâlim, hem hurma hem de köle satımı ile ilgili rivayeti Hz. Peygamber'e izafe ederek merfû bir şekilde nakletmiştir. Nâfi' ise, genellikle hurma rivayeti ile köle satımı rivayetini ayrı ayrı nakletmiştir. Ayrı ayrı gelen bu rivayetlerde hurma ile ilgili rivayet merfû; köle satımı ile ilgili rivayet ise mevkûftur. Hadisçilerin çoğunluğu, köle ile ilgili Nâfi'den mervî rivayetin mevkûf olduğunu kabul etmişlerdir.

Tirmizî, Sâlim hadisini naklettikten sonra hadis hakkında “haseniün sahîh” hükmünü vermiştir. Sonra aynı hadisin Nâfi' vasıtasıyla gelen hem merfû hem de mevkûf tarikini meçhul sigayla nakletmiştir. Tirmizî, İkrime b. Hâlid > İbn Ömer > Hz. Peygamber tarikiyle gelen rivayeti Sâlim'in rivayetini desteklediğini söyleyerek Buhârî'ye göre Sâlim hadisinin bu konudaki en sahîh hadis olduğunu vurgulamıştır.⁵²

Müslim, Nesâî ve Dârekutnî her ne kadar Sâlim daha hafız olsa da Nâfi'i haklı görmüştür.⁵³ Mezkûr âlimlere göre Nâfi' kendi bildiği bir delilden ötürü merfû ile mevkûf rivayetlerin arasını ayırmıştır. İbnü'l-Medîni (ö. 234/848), Sâlim'in rivayetini tercih etmiştir. Nevevî (ö. 676/1277), Nesâî ve Dârekutnî'nin Nâfi'i tercih etmelerinin yanlış olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴ İbn Maîn'e göre Sâlim vefat edinceye kadar Nâfi' hadis rivayet etmemiştir.⁵⁵ Tahâvî'ye göre de Sâlim Nâfi'den daha hafızdır.⁵⁶ İbn Maîn ve Ahmed b. Hanbel her ikisini eşit görüp aralarında bir tercih yapmasa da köle satımıyla ilgili hususta Ahmed b. Hanbel'in, Nâfi'in görüşüne meylettiğine dair rivayet de vardır.⁵⁷

⁵⁰ Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Mâ Kazefehü'l-Bahr, 26.

⁵¹ İbn Kayyim el-Cevziyye'de kölenin satımıyla ilgili hadisi mahfûz, kölenin azadıyla ilgili olanı ise şâz saymıştır. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve izâhi müşkilâtih*, nşr. İsmail b. Gâzî, (Riyad: 2007), 1913.

⁵² Tirmizî, *Buyû'*, 25.

⁵³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5, 324.

⁵⁴ İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, nşr. Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavviz, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 6, 274; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ sahîhi Müslim*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392), 10, 191.

⁵⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 10, 152.

⁵⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, nşr. Muhammed Zehrâ en-Neccâr, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399), 1, 378.

⁵⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlzâmât ve't-tetebbu'*, nşr. Mukbil b. Hâdî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 294; Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dimaşkî *Şerhu İleli't-Tirmizî*, nşr. Hemmâm Abdurrahmân Saîd, (Beyrut: Mektebetü'l-Menâr, 1987), 1, 150.

Sâlim'in hurma ve köleyi birlikte zikreden merfû hadisini nakleden Buhârî, Nâfi'in hurma hakkındaki hadisin merfû, köle ilgili rivayetinin ise mevkûf tarikini nakletmiştir. Buhârî'nin net bir şekilde ortaya koymadığı tercihini ise Tirmizî nakletmiştir. Tirmizî'nin nakline göre Buhârî indinde her iki hadis sahîh olsa da Sâlim'in hadisi daha sahihtir.⁵⁸

Tirmizî, Buhârî'nin her iki rivayeti sahîh görmesini *el-İlelü'l-kebîr'* de Sâlim rivayetini daha sahîh görmesini ise *Sünen'* de nakletmiştir. Tirmizî *el-İlelü'l-kebîr'i Sünen'* den sonra yazdığı için bazı araştırmacılara göre Buhârî, önceleri Sâlim'in rivayetini daha sahîh görmüş, sonra ise her iki rivayetin de sahîh olduğu sonucuna varmıştır. Buhârî'nin Sâlim hadisini açıkça zikretmesi ve Nâfi' hadisine atıfta bulunması da bu yorumu destekleyen bir diğer unsurdur.⁵⁹

Ahmed b. Hanbel ve Süfyân b. Uyeyne'ye Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği hadisler sorulunca "*Her ikisi de sağlamdır*" demiş, birini diğerine tercih etmemiştir.⁶⁰ Ondak nakledilen bu görüş, Buhârî'nin her iki rivayeti de sahîh görme görüşünü çağrıştırmaktadır.

Sonuç olarak Sâlim, hem hurma hem de köle ile ilgili rivayeti merfû bir şekilde birlikte rivayet etmiştir. Muhaddisler, bu hadisi sahîh olarak kabul etmişlerdir. Zaten bu rivayet, erken dönem kaynaklarından olan Abdurrezzâk'ın *Musannef'i* ile sonraki dönem kaynaklarda hep aynı şekilde yer almıştır. Yani Sâlim rivayetinde mevkûftan merfûya geçiş söz konusu olmamıştır. Nâfi' ise genellikle hurma meselesinin Hz. Peygamber'e izafe ederek merfû bir şekilde rivayet etmişken; köle meselesini bazen İbn Ömer'e bazen de Hz. Ömer'e izafe ederek mevkûf bir şekilde rivayet etmiştir. Köle ile ilgili rivayet, ilk kaynaklar ve sonraki dönem kaynaklarda hep mevkûf bir şekilde yer almıştır. Yani Nâfi'in köle ile ilgili mevkûf rivayetinde de merfûlaşma gerçekleşmemiştir. Nâfi'in hurma ile ilgili merfû rivayeti de ilk ve son dönem kaynaklarında merfû şekliyle yer almıştır.

Nâfi'in köle ve hurma ile ilgili hususları merfû bir şekilde birlikte rivayet ettiği hadis ise nispeten geç dönem kaynakları arasında sayılabilecek Nesâî ve

⁵⁸ Tirmizî, *Buyû'*, 25; Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî, *Tarhu't-tesrîb fî şerhi't-Takrîb*, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts), 83; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd*, 1913.

⁵⁹ Ebû Bekir Kâfi, *Menhecu'l-imâm Buhârî fî tashîhi'l-ehâdîs ve ta'lîlihâ min hilâli Câmi'i's-Sahih*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm 2000), 291. İbn Hacer, Tirmizî'nin *İle'* de Buhârî'nin her ikisini de sahîh gördüğünü, *Sünen'* de ise Sâlim'in görüşünü tercih ettiğini nakletmiştir. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 5, 52.

⁶⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8, 452; İbn Receb, *Şerhü'l-ilel*, 2, 667.

İbn Mâce’de yer almaktadır. Rivayet ilk dönem kaynaklarında Nâfi’in olduğu bir senetle tespit edebildiğimiz kadarıyla yer almamaktadır. Fakat bu rivayet nispeten erken dönem kaynaklar arasında zikredilen Abdurrezzâk’ın *Musannef*’inde Nâfi’in olmadığı başka bir senetle İbn Ömer’den nakledilmiştir. Taberânî de bu rivayetin başka bir senedini vermiştir. Zaten Sâlim kanalıyla gelen ve her iki konuyu merfû bir tarzda zikreden rivayetin de sahâbî râvisi İbn Ömer’dir. Bu duruma göre İbn Ömer’in bu rivayeti ya doğrudan Hz. Peygamber’den ya da başka bir sahâbî vasıtasıyla yine Hz. Peygamber’den aldığı ortaya çıkmaktadır. Her iki konuyu birlikte merfû bir tarzda nakleden Hz. Ali, Câbir ve Ubâde’den gelen rivayetler de bu yorumu destekler mahiyettedir.

3.3. Üçüncü Rivayet

Sâlim ve Nâfi’in anlayamadığı hadislerden üçüncüsü kıyamete yakın Yemen bölgesinde çıkacak ateşle ilgilidir. Bu rivayeti Nâfi’ mevkûf bir şekilde rivayet etmişken; Sâlim merfû bir tarzda nakletmiştir.

3.3.1. Nâfi’den Mervî Rivayet

İbn Ebî Şeybe’nin Abdullah b. Numeyr (ö. 199/814) > Ubeydullah b. Ömer (ö. 145/762) > Nâfi’ > İbn Ömer > Ka’b tarikiyle rivayetine göre Ka’b şöyle demiştir: “Yakın bir zamanda Yemen tarafından insanları başına toplayacak bir ateş çıkacaktır. Ateşi gördüğünde sabahleyin insanlarla beraber yürür. İnsanlar öğleyin kaylûle yaptıklarında sen de yap. İnsanlar yürümeye devam ettiklerinde sen de onlarla beraber yürür. Eğer insanların hareketlendiğini duyarsanız Şam’a gidin.⁶¹ Hadisi benzer senet ve lafızla nakleden Dârekutnî’ye göre Nâfi’ bu hadisi mevkuf olarak nakletmekte haklıdır.”⁶²

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu rivayet tasnif dönemi kitaplarından sadece İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’i ve Dârekutnî’nin *İlel*’inde bulunmaktadır. Rivayete dikkat edilirse Yemen’de çıkacak ateş Ka’b’a izafe edildiği için mevkûftur. Yani rivayet sahâbenin tabiûndan rivayeti kabilindedir.

3.3.2. Sâlim’den Mervî Rivayet

İbn Ebî Şeybe’nin Ebû Âmir el-Akdî (ö. 204/819) > Ali b. el-Mübârek (ö. ?) > Yahyâ (b. Ebî Kesîr et-Tâî (ö. 132/749) > Ebû Kılâbe (ö. 104/722) Sâlim > Abdullah b. Ömer > Hz. Peygamber tarikiyle verdiği rivayete göre Hz.

⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1, 172; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî *Nüzhetü’s-sâmiin fi rivayeti’s-sahâbe anî’t-tâbiin*, (Riyad: Dâru’l-Hicre, 1995), 1, 99.

⁶² Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî *İlel’l-vâride fi’l-ehâdisi’n-nebeviyye*, (Riyad: Dâru Taybeti’r-Riyâd, 1985), 12, 295.

Peygamber şöyle demiştir: Kıyametten önce Hadramevt tarafından insanları toplayan bir ateş çıkacak. Bu ateşi görünce ne yapalım ya Rasulallâh denilince “Şam’a gidin” buyurmuştur.⁶³

Rivayeti Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Mübârek’ten Abdulmelik b. Amr (ö. 204/819) vasıtasıyla nakletmiştir. Senedin diğer kısmı ile hadisin metni küçük değişiklikler dışında İbn Ebî Şeybe rivayetiyle aynıdır.⁶⁴

Tirmizî, hadisi Ahmed b. Menî’ (ö. 244/858) > Hüseyin b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 214/829) Şeybân (b. Abdurrahmân et-Temîmî) (ö. 164/780) vasıtasıyla Yahyâ b. Ebî Kesîr’den nakletmiştir. Senedin aslı ile metin, diğer iki tarikle benzerdir. Tirmizî bu konuda Huzeyfe b. Esîd, Enes, Ebû Hureyre ve Ebû Zer’den de hadis vardır, dedikten sonra rivayete “hasenün ğarîbun sahîh” hükmünü vermiştir.⁶⁵ Bezzâr’a göre bu hadisi Sâlim > İbn Ömer tarikiyle sadece Ebû Kılâbe rivayet etmiştir.⁶⁶ Ebû Ya’lâ (ö. 307/919) ve İbn Hibbân’a (ö. 354/965) göre ise rivayet sahihtir.⁶⁷

Sâlim’den gelen rivayet Hz. Peygamber’e izafe edilmiştir. Halbuki yukarıda Nâfi’in bu rivayeti Ka’b’dan naklettiğini görmüştük. Her iki rivayetin de bulunduğu ilk kaynak İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*’idir. Şu halde Sâlim kanalıyla gelen rivayetler muhaddisler tarafından sahîh kabul edildiğine göre İbn Ömer’in bu hadisi Hz. Peygamber’den işittiği sonucuna varabiliriz. Muhtemelen Sâlim’in İbn Ömer’den naklettiği bu hadisi Nâfi’ hocası İbn Ömer’den işitmemiş, Ka’b’tan mevkûf olarak nakletmiştir. Vurgulanması gereken bir diğer konu ise, ilk kaynaklarda mevkûf olarak yer alan hadisin sonraki kaynaklarda da mevkûf olarak yer almasıdır. Buna göre bu hadis hakkında da mevkuftan merfûya geçişten söz edilemez.

3.4. Dördüncü Rivayet

İbn Abdilber’in Sâlim ve Nâfi’in ihtilaf ettiğini belirttiği bir diğer rivayet ise “İnsanlar binebileceğin bir tane bulamadığın yüz deve gibidir.” (İnsanın kendi fitratına uygun bir dost bulması çok zordur.) rivayetidir.⁶⁸

⁶³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 15, 78.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 9, 145.

⁶⁵ Tirmizî, *Fiten*, 55.

⁶⁶ Bezzâr, *Müsned*, 12, 267.

⁶⁷ İbn Hibbân, *Sahîh*, 16, 294; Ebû Ya’lâ Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsilî, *Müsned*, (Beyrut: Dâru’l-Me’ mûn li’t-Turâs, 1984), 5, 405.

⁶⁸ İbn Abdilber, *et-Temhîd*, 9, 212. Bu hadis genellikle iki şekilde yorumlanmıştır. Bunlardan ilki insanların hukuk karşısında eşit olduklarına dairdir. Bu yoruma göre İnsanlar mükellef olma açısından eşittir. Kimsenin kimseye üstünlüğü yoktur. İkinci yorum ise insanların faziletine

3.4.1. Sâlim'den Mervî Rivayet

Bulabildiğimiz kadarıyla rivayetin nakledildiği ilk kaynak Abdurrezzâk'ın *Musannef*'idir. Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın Ma'mer > Zührî > Sâlim > İbn Ömer > Hz. Peygamber kanalıyla rivayetine göre Hz. Peygamber: "İnsanın kendi fitratına uygun bir dost bulması çok zordur." buyurmuştur.⁶⁹ Buhârî ve Müslim hadisi, benzer senet ve lafızlarla rivayet etmiştir.⁷⁰

3.4.2. Nâfi'den Mervî Rivayet

İbn Abdilber'in mevkûf olduğunu iddia ettiği bu rivayeti senetli bir şekilde sadece Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Fâkihî'nin *Fevâid*'i (ö. 353/964) ve Dârekutnî'nin *İlel*'inde bulabildik. Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Fâkihî'nin Abdullah b. Yezîd el-Mekkî el-Mukri' (ö.?) > Saîd b. Ebî Eyyûb el-Masrî (ö. 161/777) > Muhammed b. Aclân > Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Ömer tarikiyle nakline göre Hz. Ömer: "İnsanın kendi fitratına uygun bir dost bulması çok zordur." demiştir.⁷¹ Dârekutnî rivayeti verdikten sonra meçhul sigayla "Nâfi'in görüşü sahihtir." demiş, İbnü'l-Cevzî de (ö. 597/1201) ona uymuştur.⁷²

Rivayet İbn Adî (ö. 365/976) tarafından merfû bir tarzda rivayet edilmiştir. Rivayetin senedi, el-Abbâs b. Muhammed b. el-Abbâs (ö. 349/960) > Harûn b. Saîd > Nâfi' > Âsım b. Ömer > Zeyd b. Eslem > İbn Ömer şeklinde olup diğer rivayetlerle aynıdır.⁷³ Fakat Harun b. Saîd, Nâfi'den hadis almadığı için bu rivayet munkatı'dır.

Rivayet Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce, Taberânî tarafından Sâlim ve Nâfi'in olmadığı Zeyd b. Eslem > İbn Ömer > Hz. Peygamber tarikiyle de merfû bir şekilde rivayet edilmiştir.⁷⁴

Bu konuda Sâlim'den gelen rivayetler, hem ilk dönem hem de sonraki dönem kaynaklarda hep merfû formuyla rivayet edilmiştir. Nâfi'den gelen mevkûf rivayet ise ilk dönem kaynaklarda bulunamamıştır. Fakat nispeten sonraki dönem kaynağı olarak adlandırılacak el-Fâkihî ve Dârekutnî'nin

dairdir. Buna göre hadis, "İnsanların çoğu kusurlu olup, çok az bir kısmı faziletlidir." manasına gelmektedir. Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 11, 335.

⁶⁹ Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, 11, 246.

⁷⁰ Buhârî, *Rikâk*, 35; Müslim, *Fadâilü's-Sahâbe*, 60.

⁷¹ Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Fevâidu Ebî Muhammed el-Fâkihî*, nşr. Muhammed Abdullah İyâd, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 125. Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride*, 13, 146.

⁷² Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-İlelü'l-mütenâhiye, fi'l-ehâdisi'l-vâhiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403), 2, 723.

⁷³ Ebü Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürçânî, *el-Kâmil fi'd-duafâi'r-ricâl*, (Beyrut Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 5, 231.

⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10, 233; İbn Mâce, *Fiten*, 16; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 8, 60.

eserlerinde mevkûf şekilde yer bulmuştur. Bu duruma göre bu rivayette mevkuftan merfûya bir geçiş olmamıştır.

3.5. Beşinci Rivayet

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği bir diğer rivayet ise namazda rükünler arasında ellerin kaldırılması ile ilgilidir.

3.5.1. Nâfi'den Mervî Rivayet

İmam Mâlik'in Mâlik > Nâfi > İbn Ömer tarikiyle rivayetine göre İbn Ömer namaza başladığında (iftitâh tekbirinde) ellerini omuz hizasına kadar, rükûdan kalktığında ise omzunun biraz aşağısına kadar kaldırırdı.⁷⁵ Ebû Dâvûd'un rivayetinde ise Nâfi'den mevkûf olarak nakleden Leys, Eyyûb, İbn Cureyc ve Ubeydullah'tır. Ayrıca Ebû Dâvûd mevkûf rivayeti sahîh kabul etmiştir.⁷⁶ İmam Mâlik'in Nâfi'den naklettiği rivayete dikkat edilirse namazda elleri kaldırma Hz. Peygamber'e değil, İbn Ömer'e izafe edilmiştir.

Buhârî'de aynı hadis, Abdula'lâ > Ubeydullah > Nâfi > İbn Ömer tarikiyle yine mevkuftur. Rivayette İbn Ömer'in namaza başladığında, rükûdan kalktığında ve ikinci rekâta ellerini kaldırdığından bahsedilmiştir.⁷⁷ Rivayetin sonuna İbn Ömer'in bu konuyu merfû bir şekilde de rivayet ettiği bilgisi eklenmiştir. Buradaki fiilin fâili hususunda ihtilaf vardır.⁷⁸ Bizce burada fâilin kim olduğunun fazlaca bir önemi yoktur. Zira ileride de vurgulanacağı gibi Sâlim'in İbn Ömer kanalıyla Hz. Peygamber'e izafe ettiği rivayetlerin sahâbe râvisi de İbn Ömer'dir. Buna göre İbn Ömer bizzat kendisi Hz. Peygamber'in uygulamasının râvisidir. Sonuç olarak rafea fiilinin fâilinin İbn Ömer olduğunu varsaysak dahi bunun manası, "İbn Ömer bu durumu merfû olarak rivayet etmiştir." olur.

Buhârî'nin verdiği bilgiye göre rivayet, Hammâd b. Seleme > Eyyûb > Nâfi > İbn Ömer > Hz. Peygamber şeklinde merfû bir tarzda da rivayet edilmiştir.⁷⁹ Buhârî'nin senedini verdiği bu rivayeti Ahmed b. Hanbel nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel'in aynı senedle verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber namaza başladığında ve rükûdan kalktığında ellerini

⁷⁵ Mâlik, *Muvatta'*, Salât, 16.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 116.

⁷⁷ İkinci rekâta kalktıktan ellerin kaldırılması ziyadesi hakkında detaylı bilgi için bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, II, 222.

⁷⁸ Konuyla ilgili tartışma için bkz. Yusuf Suiçmez, "Ref' Problemi Etrafında Tartışmalar", *Hadis Tetkikleri*, 6/1, (2008), 196; Sabri Çap, "Ref' Problemi Başlıklı Makale Üzerine", *Hadis Tetkikleri*, 5/ 2, (2007), 161-168.

⁷⁹ Buhârî, Ezân, 86.

kaldırmıştır.⁸⁰Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî ise merfû rivayetini senedini Sâlih b. Keysân (ö. 140/758) > Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber şeklinde vermiştir.⁸¹

Bezzâr ise merfû rivayetini başka bir tarikini vermiştir. Rivayetini senedi Abdula'lâ b. Abdula'lâ (ö. 189/804) > Ubeydullah b. Ömer > Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber şeklindedir. Bezzâr'ın verdiği bilgiye göre merfû olan bu rivayeti Ubeydullah'tan sadece Abdula'lâ nakletmiş, Ubeydullah'ın diğer öğrencileri Mu'temir ve Abdulvehâb ise mevkûf rivayeti nakletmişlerdir. Ayrıca bu iki râvi Sâlim'den gelen merfû rivayeti de Ubeydullah'tan nakletmişlerdir.⁸²

Sonuçta tespit edebildiğimiz kadarıyla merfû rivayeti Hammâd b. Seleme > Eyyûb'tan, Abdula'lâ Ubeydullah'tan teferrüden ve Salih b. Keysân Nâfi'den nakletmişken; mevkûf rivayeti ise İmam Mâlik, Ubeydullah, Eyyûb, İbn Cureyc ve Leys nakletmiştir. Ayrıca Abdula'lâ, Sâlim kanalıyla gelen merfû tariki de nakletmiştir.

Taberânî'nin, Ahmed b. Ali el-Ebbâr (ö. ?) Süleyman b. Mansûr el-Belhî (ö. 240/854) Müslim b. Hâlid el-Kuraşî (ö. 179/795) > İsmâil b. Umeyye (ö. 144/761) Nâfi' > İbn Ömer > Hz. Peygamber tarihiyle verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber, namaza başladığında ellerini omuz hizasına kadar kaldırmıştır. Taberânî'ye göre bu hadisi İsmâil b. Umeyye'den sadece Müslim b. Hâlid rivayet etmiştir.⁸³ Görüldüğü gibi rivayet Nâfi' > İbn Ömer tarihiyle nakledilmiştir. Fakat rivayette sadece iftitâh tekbirinden bahsedilmiş, ihtilafı konu olan rûkûnlar arasında ellerin kaldırılmasına değinilmemiştir.

Ebû Dâvûd, Nâfi'den gelen rivayetlerden sahîh olanının mevkûf olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir. Bize göre Buhârî'nin de tercihi mevkûftan yanadır. Zira o, mevkûf rivayetini senedini ve metnini açık bir şekilde vermiş, merfû rivayetini ise sadece senedini vermekle yetinmiştir. Rivayetini diğer merfû tariklerinin de teferrüden nakledildiği göz önüne alınca muhaddislerin neden genellikle mevkûf rivayeti tercih ettikleri net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Burada bizi ilgilendiren bir diğer konu ise imam Mâlik'in mevkûf bir senetle verdiği rivayetini kendinden bir asır sonra yaşayan Buhârî ve Ebû Dâvûd tarafından da aynen kabul edilerek rivayet edilmesidir. Ayrıca Nâfi' kanalıyla hadisin merfû tariklerini nakleden müelliflerden Bezzâr bu rivayetlerin münferit ve zayıf olduklarını vurgulamıştır.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10, 46.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10, 306; Darekutni, *Sünen*, 1, 295. el-Umerî > Nâfi' şeklinde gelen başka bir tarik için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10, 93.

⁸² Bezzâr, *Müsned*, 2, 238; İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, 2, 222.

⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 1, 218.

Dârekutnî ve Ahmed b. Hanbel ise Nâfi'den gelen merfû rivayetlerin sahîh olduğu kanaatindedirler. Ahmed b. Hanbel bu rivayetleri nakletmekle yetinmiş; Dârekutnî ise merfû rivayetlerin daha sahîh olduğunu vurgulamıştır.⁸⁴ Muhtemelen Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî, konunun hükmen merfû ile ilgili olduğunu düşünerek veya Sâlim kanalıyla gelen merfû rivayetleri değerlendirmeye alarak böyle bir sonuca ulaşmıştır. Dârekutnî'nin Sâlim rivayetinde de merfû tarikleri tercih etmesi konuyu merfû olarak kabul ettiğini göstermektedir.

3.5.2. Sâlim'den Mervî Rivayet

İmam Mâlik'in Yahyâ > Mâlik > Zührî > Sâlim > İbn Ömer > tarikiyle nakline göre Hz. Peygamber namaza başladığında ve rükûdan kalktığına ellerini omuzlarına kadar kaldırır, semiallahü ve rabbena dualarını okurdu. Secdeye giderken ve secdeden kalkarken ellerini kaldırmazdı.⁸⁵ Hadis, İbn Ebî Şeybe' ve Müslim'de Süfyân b. Uyeyne > Zührî şeklindedir. Senedin aslı ve lafızları *Muvatta'*daki gibidir.⁸⁶ Rivayet Dârimî'de Hâlid b. Mahled > Mâlik şeklinde olup senedin aslı ile lafızlar aynıdır.⁸⁷ Buhârî'nin aynı asılla verdiği senedin metninde rükûya gittiğinde ve rükûdan kalktığına ellerini kaldırırdı lafzı vardır.⁸⁸ Aynı hadisi Tirmizî, Kuteybe > Süfyân b. Uyeyne > Zührî > Sâlim > İbn Ömer tarikiyle benzer lafızlarla nakletmiştir.⁸⁹ Dârekutnî, *İlel'*de Sâlim'den mevkûf rivayetlerin de olduğunu söylemiş, fakat merfû rivayetlerin sahîh olduğunu beyan etmiştir.⁹⁰

Görüldüğü gibi Sâlim'in rivayeti Hz. Peygamber'e izafe edildiği için merfûdur. Konuyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer konu ise Nâfi'den gelen rivayetlerin hem ilk dönem kaynaklarda hem de sonraki kaynaklarda mevkûf; Sâlim'den gelen rivayetlerin ise her iki dönem kaynaklarında merfû bir şekilde yer almasıdır. Yani muhaddislerin büyük çoğunluğu, hem Sâlim'den hem de Nâfi'den mervî rivayetleri olduğu gibi rivayet etmiş, mevkûftan merfûya geçiş gerçekleştirmemiştir. Ayrıca muhaddisler, Sâlim'den gelen mevkûf; Nâfi'den mervî merfû rivayetlerin sahîh olmadığını özellikle vurgulamıştır.

⁸⁴ Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride*, 10, 289.

⁸⁵ Mâlik, *Muvatta'*, Salât, 16.

⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1, 234; Müslim, Salât, 21.

⁸⁷ Dârimî, Salât, 71.

⁸⁸ Buhârî, Salât, 83. Bu lafız farklıları ile ilgili değerlendirme için bkz. Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye*, 13, 113-114.

⁸⁹ Tirmizî, Salât, 77.

⁹⁰ Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride*, 13, 114.

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği bir diğer rivayet ise "*Fecirden önce oruca niyet etmeyen orucu yoktur.*" hadisidir. Aslında bu rivayet Sâlim tarafından merfû ve mevkûf olarak nakledilmesi sebebiyle araştırmamızın konusuna dâhil değildir. Fakat kısa da olsa bu rivayeti araştırmak faydadan hâli değildir. Rivayeti Sâlim, İbn Ömer > Hafsa > tarikiyle Hz. Peygamber'e izafe etmiştir.⁹¹ Nâfi' ise rivayeti İbn Ömer'e izafeten mevkûf olarak nakletmiştir.⁹² Sonuçta rivayetlerin senetleri ve ma'hazi birbirinden farklıdır. Ayrıca rivayeti Nâfi'den mevkûf olarak nakleden imam Mâlik, rivayetten hemen sonra, "*Bu konuda Hz. Âişe ve Hafsâ'dan gelen rivayetler, İbn Şihâb vasıtasıyla bana ulaştı.*" diyerek senetlerin birbirinden farklı olduğunu ihsas ettirmiştir. Yüksek ihtimalle Nâfi', hocası İbn Ömer'den geceleyin oruca niyet etmeyen kişiyle ilgili hükmü dinlemiş; İbn Ömer'in Hafsâ vasıtasıyla Hz. Peygamber'den naklettiği hadisi işitmemiştir. Sâlim ise babasından Hafsâ kanalıyla gelen hadisi işitmiş, rivayeti zaman zaman Hz. Peygamber'e nispet ederek merfû zaman zaman da Hafsâ'ya nispetle mevkûf olarak nakletmiştir. Bu konuyla ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer husus ise İmam Mâlik'in Nâfi'den mevkûf olarak naklettiği rivayetin sonraki dönem kaynaklarında da mevkûf olarak kalması, merfûya geçişin söz konusu olmamasıdır.

Sonuç

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği rivayetlerle ilgili vurgulanması gereken konulardan biri, Nâfi'den gelen mevkûf ve Sâlim'den gelen merfû rivayetlerin genellikle aynı dönemde yazılmış kaynaklarda yer almasıdır. İncelediğimiz beş rivayetten iki tanesinde Sâlim'den gelen merfû rivayet ile Nâfi'den gelen mevkûf rivayet ilk kaynakta birlikte yer almıştır. Bir tanesinde Merfû rivayet ilk dönem kaynaklarında yer almışken; mevkûf rivayet sonraki kaynaklarda yer bulmuştur. Kalan iki rivayette ise mevkûf rivayet daha eski kaynaklarda nakledilmiştir. Bunlardan birinde mevkûf rivayet Abdurrezzâk b. Hemmâm tarafından nakledilmişken; merfû rivayet Buhârî tarafından rivayet edilmiştir. İkincisinde mevkûf rivayet İmam Mâlik tarafından, merfû rivayet ise Abdurrezzâk b. Hemmâm tarafından nakledilmiştir.

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği rivayetler hususunda vurgulanması gereken bir diğer konu, rivayetlerin ilk geçtiği kaynakta hangi formatta nakledilmişse sonraki kaynaklarda aynı şekliyle kalmasıdır. Rivayetlerin ilk geçtiği kaynaklar genellikle Mâlik'in *Muvatta'*ı ve Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın *Musannef*'idir. Bu

⁹¹ Nesâî, Savm, 67.

⁹² Mâlik, Muvatta', Savm, 4.

duruma göre bu rivayetlerde bir ref' olgusundan bahsedilecekse Mâlik öncesi dönem araştırılmalıdır. İmam Mâlik'in bir üstündeki râvi ise Sâlim veya Nâfi'dir. Eldeki verilerden bu dönemle ilgili kesin sonuçlara ulaşmak ise çok güçtür. Fakat Sâlim ve Nâfi'in rivayeti aldıkları hocanın ise İbn Ömer olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bahsi geçen olay Nâfi' ve Sâlim tarafından İbn Ömer'den nakledildiğine göre rivayetin ma'hezi aynıdır. Bu durumda Nâfi, Sâlim tarafından merfû olarak nakledilen beş hadisi ma'hezi aynı olmasına rağmen mevkûf olarak nakletmektedir. O halde burada iki durum söz konusudur. Ya bu rivayetler Sâlim veya Nâfi' tarafından yanlışlıkla farklı bir kişiye izafe edilmiş ya da râviler, rivayeti izafe ettiği kişilerden duyduğu için bu şekilde nakletmişlerdir. Biz rivayetlerin parantez aralarından elde ettiğimiz verilerden hareket ederek ikinci alternatifin daha doğru olduğu sonucuna vardık.

Müsteşrikler, mevkuf rivayetin önce olması durumunda meseleyi ref' teorisiyle çözmeye hususunda aceleci davranmaktadırlar. Fakat Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettikleri rivayetlerde bu teoriyi kullanmanın doğru neticeye ulaştıracağını iddia etmek isabetli bir fikir değildir. Çünkü ilk kaynakta mevkûf veya merfû olan rivayet, sonraki kaynaklarda da aynen kalmıştır. Geriye Sâlim veya Nâfi' tarafından nakledilen senetlerden birinin uydurma olma ihtimali kalmaktadır. Bu iddiayı da rivayetlerin genellikle aynı kaynaklarda birlikte yer alması çürütmektedir. Mevkûf rivayetin daha eski kaynakta yer aldığı iki rivayetten hareketle senetlerden birinin uydurma olduğunda ısrar etmek de isabetli değildir. Çünkü bu iddia, aynı müellifin sahih hadis yanında mevzu hadisi de bilerek kitabına aldığı sonucunu doğurmaktadır. Bu ise herhangi bir müellif için düşünülebilecek tutarlı bir davranış değildir.

Sâlim ve Nâfi'in ihtilaf ettiği hadisler konusunda muhaddisler genellikle mevkuf rivayetleri tercih etmiştir. Muhaddislerin bu tavrı, râvilerin rivayetteki tasarruflarını fark ettiklerinin ve daha sahîh olarak gördükleri mevkûf rivayeti tercih ettiklerinin delilidir.

Kaynaklar

Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî, *Musannef*, nşr. Habîbürramân el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb Arnavud, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ*, nşr. Muhammed Abdulkâdir Atâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî *es-Sünenü's-süğrâ*. (*el-Minnetü'l-kübrâ* ile beraber) Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2001.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *Müsned*, nşr. Mahfûzurrahmân Feyzullah, Âdil b. Sa'd, Abdilhâlik eş-Şafiî, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, Haydarabad: Dâru'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Çap, Sabri, "Ref Problemi Başlıklı Makale Üzerine", *Hadis Tetkikleri*, 5/2, (2007)
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Sünen*, nşr. Abdullah Hâşim Yemânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1966.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlzâmât ve't-tetebbu'*, nşr. Mukbil b. Hâdî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, Riyad: Dâru Taybeti'r-Riyâd, 1985.
- Ebû Avâne, Ya'kub b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî, *Müsnedü Ebî Avâne*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Ebû Bekir Kâfî, *Menhecu'l-imâm Buhârî fi tashîhi'l-ehâdîs ve ta'lîlihâ min hilâli Câmi'i's-Sahih*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2000.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âdil b. Yusuf el-Gazâlî, Riyad: Dâru'l-Vatan lî'n-Neşr, 1998.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. El-Müsennâ el-Mevsilî, *Müsned*, Beyrut: Dâru'l-Me'mûn lî't-Turâs, 1984.
- el-Fâkihî, Abdullah b. Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Fevâidu Ebî Muhammed el-Fâkihî*, Muhammed Abdullah İyâd, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- Hatiboğlu, İbrahim, "Nâfi", *DİA*, İstanbul: 2006.
- Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyin b. Abdirrahmân el-İrâkî, *Tarihu't-tesrîb fi şerhi't-Takrîb*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ts.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvaata' mine'l-meânî ve'l-esânîd*,

- Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Muhammed Abdulkebîr, Beyrut: Müessesetü Kurtuba, 1387.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İstizkâr*, Sâlim Muhammed Atâ, Muhammed Ali Muavviz, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fi'd-duafâi'r-ricâl*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, nşr. Muhammed Avvâme, Beyrut: Dâru'l-Kible, 2004.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethü'l-bârî şerhü Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Nüzhetü's-sâmiîn fi rivayeti's-sahâbe ani't-tâbiîn*, Riyad: Dâru'l-Hicre, 1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, Şuayb Arnavud, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1975.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî, *Sahîh*, Mustafa A'zamî, Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1970.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tehzîbü Süneni Ebî Dâvûd ve izâhi müşkilâtihi*, İsmail b. Gâzî, Riyad: 2007.
- İbn Receb, Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân Receb el-Bağdâdî ed-Dımaşkî, *Şehrü İleli't-Tirmizî*, Hemmâm Abdurrahmân Saîd, Beyrut: Mektebetü'l-Menâr, 1987.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdîsi'l-vâhiyye*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403.
- Juynboll, G.H.A, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşâsı*, çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 203.
- Juynboll, G.H.A, *Makaleler* (Derleyip çeviren: Mustafa Ertürk), Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Kaya, Eyyüp Said, "Sâlim b. Abdullah b. Ömer", *DİA*, İstanbul: 2009.

- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1980.
- Nesâî, Ebü Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1991.
- Nevevî, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1392.
- Suiçmez, Yusuf, *Sahâbe ve Tabiîn Sözlerrinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Suiçmez, Yusuf, "Ref' Problemi Etrafında Tartışmalar", *Hadis Tetkikleri*, 6/1, 2008.
- Şeybânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *Muvatta'*. (*et-Ta'likü'l-mümecced'*le birlikte), Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1991.
- Şeybânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kahire: Dâru'l-Haremeyn, 1415.
- Tahâvî, Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-Âsâr*, nşr. Muhammed Zehrâ en-Neccâr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399.
- Yılmaz, Rahile, *Modern Hadis Tartışmaları Bağlamında Muvatta'daki Mürsel Rivayetler*, Doktora tezi, Marmara Üniv. 2014.